

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Н.О.Урсу

«__»_____ 2019 р.

Дипломна робота

бакалавра

з теми: **«СКЛАДНОЩІ ТА ЕТАПИ РЕСТАВРАЦІЇ ІКОНИ НА ДЕРЕВІ
КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТЬ»**

Виконала: студентка 4 курсу
напряму підготовки 6.020205
Образотворче мистецтво*
Леонтьук Мар'яна Іванівна

Науковий керівник: Урсу Н.О.,
доктор мистецтва, професор

Рецензент: Негода Б.М.
професор

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
РЕСТАВРАЦІЯ ІКОН НА ДЕРЕВ'ЯНІЙ ОСНОВІ	
1.1 Реставрація ікон на дерев'яній основі у реставраційній науці.....	6
1.2 Досліджувана тема у практиці сучасної реставрації.....	16
РОЗДІЛ 2	
СКЛАДНОЩІ ТА ЕТАПИ РЕСТАВРАЦІЇ ІКОНИ НА ДЕРЕВ'ЯНІЙ ОСНОВІ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ ст.	
2.1 Технічні особливості та складнощі реставрації ікон кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. на дереві.....	30
2.2 Етапи реставрації ікони на дерев'яній основі на прикладі ікони «Целебник» початку ХІХ ст.....	42
РОЗДІЛ 3	
РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	49
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Багатоміковий розвиток людської цивілізації залишив у спадок незліченну кількість творів мистецтва, що є неоціненним багатством, мають естетичну цінність та важливу історичну вагу, а завдання людства – зберегти його та примножити. Цю важливу місію виконують реставратори. Професія реставратора полягає не лише у наданні пам'яткам приємного естетичного вигляду, а і в детальному вивченні теоретичної бази та досконалому підборі реставраційних методів відновлення твору. Іноді перед реставратором стоїть завдання в повному відтворенні первозданного вигляду картини, а іноді потрібна лише консервація, щоб запобігти наступні втрати.

Актуальність теми.

Актуальність нашого дослідження полягає у необхідності окреслення та вивчення сучасних реставраційних методів та аналізу теоретичної бази, яка використовується реставраторами для вирішення конкретних задач окреслення методів реставрації, підбору сучасних матеріалів, вивчення етапів роботи. Практична користь вивчення історії реставрації дає міцну базу для мистецтвознавчих досліджень. Також актуальним напрямом науки є вивчення розвитку реставраційної теорії.

Сьогодні реставрація все більше стає ділянкою науки, яка займається дослідженням теоретичних засад в тісному переплетінні з практикою. Це включає в себе не лише фізико-хімічні властивості багаточислової структури живописних творів, а і теоретичні положення історії мистецтва. Вивчення та аналіз стилістики, техніки виконання, історичної складової дає змогу виконати досконалий мистецтвознавчий аналіз та атрибуцію твору. Усе це дуже позитивно впливає на якість виконання робіт, адже коли проблема повноцінно розглянута з усіх сторін, її вирішення здійснюється найбільш ефективним шляхом. Сучасна реставрація, удосконалюючись, все більше заглиблюється у вивчення творів мистецтва.

Дана тема розкриває різні методи реставрації ікони на дереві кінця XVIII – початку XIX ст. та їх використання на практиці. Сьогодні це є досить

актуально, оскільки підходів до виконання такого виду реставрації є безліч, тому необхідно виокремити шляхи виконання роботи та звести їх до оптимальних методів.

Консервація і реставрація мають спільною метою збереження пам'яток як свідків історії.

Важливою є проблема зберігання культурних пам'яток у оптимальних, сприятливих умовах, адже саме через нехтування температурно-вологісного режиму, умов у сховищах, часто втрачаються безцінні шедеври минулих часів.

Актуальність дослідження визначається необхідністю теоретичного аналізу суперечливих інструкцій і методичних розробок з реставрації пам'яток мистецтва, які претендують на універсальність і наукову обґрунтованість.

Метою дипломної роботи є дослідження процесу реставрування ікон кінця XVIII – початку XIX ст. на дереві, та його етапів на прикладі ікони «Целебник» із старообрядної церкви в селі Білоусівка.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні **завдання**:

- проаналізувати наявну джерельну базу;
- визначити основні етапи проведення реставрації;
- дослідити специфіку реставрації ікон на дерев'яній основі;
- виконати реставраційну документацію у вигляді реставраційного паспорта;
- провести реставрацію ікони на дереві «Целебник».

Об'єктом дослідження є процес та особливості реставрації ікони на дерев'яній основі кінця XVIII – початку XIX ст.

Предметом дослідження є актуальні реставраційні заходи з відновлення старообрядної ікони «Целебник» із села Білоусівка Чернівецької області.

Хронологічні межі дослідження: охоплюють період з XVIII по XXI століття.

Територіальні межі дослідження поширюються на території України, Росії, Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений виявленням і вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних методів усунення проривів з частковою втратою полотняної основи. До спеціальних методів належать статичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження: полягає у виявленні переваг та недоліків різних методів відновлення дерев'яної основи ікони з найменшими втратами для живописного шару.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку реставраційної науки на теренах України.
2. При створенні узагальнюючих праць з реставрації живопису.

Структура і обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків та практичної частини, паспорта виконання практичної частини.

Загальний обсяг роботи: сторінки основного тексту – , список використаних джерел кількістю позицій – , додатків – сторінок.

Практична частина роботи полягає у виконанні реставраційних заходів по відновленню ікони і «Целебник» із села Білоусівка Чернівецької області та копії.

ВИСНОВКИ

Актуальним напрямом сучасної науки є вивчення розвитку реставраційної теорії. Реставрація все більше стає ділянкою науки, яка займається дослідженням теоретичних засад в тісному зв'язку з практикою. Розглядаються не лише фізико-хімічні властивості багат шарової структури пам'яток мистецтва, а і теоретичні положення історії мистецтва. Дослідження та аналіз стилістики, техніки виконання, історичної складової дає змогу виконати досконалий мистецтвознавчий аналіз та атрибуцію твору. Це позитивно впливає на якість виконання робіт. Вирішення проблеми здійснюється найефективнішим шляхом, коли досконало розкрита її суть.

Сучасна реставрація детальніше заглиблюється у вивчення творів мистецтва і гостріше постає питання збереження культурних пам'яток у оптимальних, сприятливих умовах, адже саме через нехтування температурно-вологісного режиму, умов у сховищах, часто втрачаються безцінні шедеври минулих часів. В даний час вводиться методика попередньої реконструкції твору за допомогою програм комп'ютерної графіки. Вона дозволяє, використовуючи цифрову фотографію, ретельно вибудувати послідовність відновних процесів, скрупульозно обґрунтувати межі реставраційного втручання. Таким чином, велике значення в роботі сучасної реставраційної майстерні мають наукові дослідження. Знання іконографії, стилів, особливостей художньої мови давньоруського живопису, розуміння філософсько-релігійної концепції кожної роботи дозволяють реставраторові уникнути багатьох помилок, повніше розкрити задум художника.

У процесі роботи ми ознайомились з працями А. Б. Альошина, Ю. Г. Боброва, Л. Г. Ганзенко, в яких йдеться про розвиток консерваційної та реставраційної діяльності та процес усвідомлення суспільством важливості збереження своїх культурних надбань. В контексті цих досліджень ми дійшли висновку, що формування теорії розподілу підходів до вивчення історії реставрації в окремих країнах і навіть територіальних регіонах, з урахуванням

їх історичної та культурної своєрідності призвели розгалуження думок про загальні принципи реставрації в цілому.

Отже, під реставрацією деревини як матеріалу розуміють спрямовану зміну її властивостей шляхом введення неорганічних і органічних антисептиків і ангіпіренов, мономерних або олігомерних і полімерних синтетичних консервантів. Фізико-механічні характеристики забезпечують продовження терміну працездатності деревини. Використовувані в реставрації полімерні матеріали відносяться до різних груп за складом, властивостями і їх змін з часом. Отож, важливим етапом реставрації є правильний підбір методів, матеріалів та опрацювання джерельної бази, тому що нехтуючи цими положеннями можна безповоротно втратити цінні пам'ятки мистецтва. Отже теоретичне опрацювання літератури та підхід до роботи з наукової точки зору дає свої результати і позитивно відображається в праці реставратора. Будучи некомпетентним в певних аспектах можна замість відновлення завдати картині серйозних пошкоджень. Ми дійшли висновку, що в разі критичного пошкодження деревини жуками-точильниками найоптимальнішим є метод перенесення ікони на нову основу, що і було застосовано у реставрації ікони «Целебник».

Таким чином у результаті наукових пошуків було досліджено процес реставрування ікон на дереві кінця XVIII – початку XIX ст. Отже, виконано наступні завдання:

- проаналізовано джерельну базу;
- визначено основні етапи проведення реставрації;
- досліджено специфіку реставрації ікон на дерев'яній основі;
- виконано реставраційну документацію у вигляді реставраційного паспорта;
- проведено реставрацію ікони на дереві «Целебник».

В результаті вивчення теми «Складнощі та етапи реставрації ікони на дереві кінця XVIII – початку XIX століть» ми дослідили різні методи відновлення ікон на дерев'яній основі та вибрали найоптимальніші методи

вирішення поставленого завдання. В результаті цього визначено послідовність етапів виконання реставрації ікони «Целебник». Першим етапом ми виконали опис та фотофіксацію твору та додали результати до реставраційного паспорта. Після цього ми вивели жуків-точильників із деревини, укріпили дошку і реставраційною радою визначили, що найоптимальнішим рішенням в даній ситуації буде перенесення ікони на нову основу. Ми нанесли на аверс роботи профілактичну заклею для подальшої роботи з фарбовим шаром та перейшли до очищення фарбового шару і левкасу від деревини. Наступним етапом було просочення нової дошки та ікони желатиновим клеєм [76]. Після цього ми переносили роботу на нову основу. Перенесення пройшло успішно, виникла міцна адгезія між іконою і новою дошкою, поверхня фарбового шару набула первинного вигляду, деформація виправилася. Далі ми зняли профілактичну заклею, підвели реставраційний ґрунт та перейшли до очищення фарбового шару від крапель фарби, застарілого бруду, кіптяви, залишків оліфи. Завершальним етапом було тонування, ми відновили всі втрати та закрили нову дошку шаром акрилу.

Отже, реставрація ікони «Целебник» пройшла досить успішно, роботі надано експозиційного вигляду, проведено усі необхідні заходи по збереженню пам'ятки. Зараз ікона знаходиться в сприятливих умовах і її стану нічого не загрожує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аггеев П. Возобновление масляных картин. Санкт-Петербург : Вестник изящных искусств, 1886. 446 с.
2. Алешин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Москва : Художник РСФСР, 1989. 160 с.
3. Аплаксин А. П. Реставрация памятников искусства и старины и методы их охраны. Санкт-Петербург, 1914. 347 с.
4. Архипов М. В. Цена и ценности современного искусства. Москва, 2004. 456 с.
5. Бергер Э. История развития техники масляной живописи. Москва : Пер. с немецкого, 1961. 245 с.
6. Білокінь С. Проблеми реставрації пам'яток. Кам'янець-Подільський, 1989. 358 с.
7. Білокінь С. Реставрація, консервація, атрибуція пам'яток мистецтва на Україні – Кам'янець-Подільський, 1989. 96 с.
8. Бобров Ю. Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия Санкт-Петербург, 1997. 102 с.
9. Бобров Ю. Г. История реставрации древнерусской живописи. Санкт-Петербург : Художник РСФСР, 1987. 16-25 с.
10. Богословский Д. Ф. О реставрации картин. Санкт-Петербург ,1912, 35 с.
11. Вейдле В. В. Умирание искусства. Самосознание европейской культуры XX века. Москва, 1991. 165 с.
12. Вздорнов Г. И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. XIX век. Москва : Искусство, 1986. 20-23 с.
13. Виннер А. В. Материалы масляной живописи. Москва : Сварог и К, 2000. 256 с.
14. Галышевич А. А. Концепция образовательной программы «Консервация и реставрация памятников материальной культуры. Москва, 1999. 124-130 с.

15. Ганзенко Л. Г. История реставрации древнерусской монументальной живописи на Украине XVII-XIX вв. Санкт-Петербург : Институт живописи, скульптуры и архитектуры, 1989. 25 с.
16. Грабарь И. Э. Вопросы реставрации. Москва, 1928. 10 с.
17. Грабарь И. Э. Для чего надо охранять и собирать сокровища искусства и старины. Москва, 1919. 32с.
18. Гречанский Л. М. Творческий процесс и художественное восприятие. Москва, 1978. 200 с.
19. Грушевський М. С. Духовна Україна. Київ, 1994. 470 с.
20. Дроздов Г. А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність. Київ, 1989. 48-52 с.
21. Калошина И. П. Структура и механизмы творческой деятельности. Москва, 1983. 305 с.
22. Кассу Ж. Энциклопедия символизма. Москва, 1998. 340 с.
23. Коновалов М. Ю. О роли современного искусства в формировании национальной идентичности. Москва, 1993. 209 с.
24. Кречковський Л. Унікальне зібрання народного мистецтва. Київ, 2006. 8 с.
25. Кротова Н. А. О склеивании и прилипанию. Москва, 1956. 35 с.
26. Кудрявцев Е. В. Техника реставрации картин. Москва, 1948. 44 с.
27. Кудрявцев Е. В. Основы техники и консервации картин. Москва, 1948. 67 с.
28. Лелеков Л. А. Теоретические проблемы современной реставрационной науки. Москва.: ВНИИР, 1989. 35-43 с.
29. Лосев А. Ф. О понятии художественного канона. Москва, 1973. с 9.
30. Лоханько В. Ю. Художні матеріали і техніка живопису. Київ : Мистецтво, 1938. 187 с.
31. Лукичева К. Л. Художественно-эстетические аспекты реставрации памятников искусства. Москва, 1989. 26-41 с.

32. Малачевская Е. Л. Материалы для реставрации станковой масляной живописи. Москва, 2009. 19-38 с.
33. Малкин М. Г. Легенды и мифы реставрации в рамках здравого смысла. Санкт-Петербург, 2000. 17-20 с.
34. Мейлах Б. С. Психология художественного творчества: предмет и пути исследования. Санкт-Петербург, 1980. 160 с.
35. Мейлах Б. С. Содружество наук и тайны творчества. Москва, 1968. 209 с.
36. Нестуля О. О. Доля церковної старовини в Україні (1917-1941). Київ, 1995. 74-76 с.
37. Никитин М. К Химия в реставрации. Санкт-Петербург, 1990. 46 с.
38. Новікова Г. М. Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Київ, 2001. 142-156 с.
39. Нольман М. Л. Судьба. Эстетика. Стиль. Москва, 1979. 197 с.
40. Околович Н. А. К экспонатам по методам охраны и реставрации памятников древнерусской живописи. Санкт-Петербург, 1926. 44-50 с.
41. Омельченко П. Наука про малярські фарби, матеріали та техніки. Харків, 1930. 367 с.
42. Пайман А. С. История русского символизма. Москва, 1998. 93 с.
43. Платонова Н. И. Искусство и творчество великих. Київ, 2002. 345 с.
44. Погонєць О. Комплектування музейної колекції та науковий опис. Київ, 2006. 30-31 с.
45. Пономарев Я. А. Психология творчества. Москва, 1976. 203 с.
46. Похилюк О. В. Статус современного художника: соціально-філософський аналіз. Москва, 2003. 167 с.
47. Пушкин В. Н. Эвристика – наука о творческом мышлении. Москва. 409 с.
48. Петров П. Сборник материалов для истории Санкт-Петербургской Академии художеств. Санкт-Петербург, 1864. 269 с.

49. Перцев Н. В. О восстановлении памятников древнерусской живописи. Москва : Искусство, 1981. 232 с.
50. Плендерлис Г. Дж. Консервация древностей и произведений искусства. Санкт-Петербург, 1963. 31-54 с.
51. Рамазанов Н. О реставраторе картин Николае Ивановиче Подключникове. Москва, 1854. 204 с.
52. Рапацкая Л. А. Искусство «серебряного века». Москва, 1996. 199 с.
53. Рерих Н. Художественная техника в применении к археологии. - Петербург, 1899. 15 с.
54. Ріпко О. У пошуках стратегічного минулого. Київ, 1927. 18-19 с.
55. Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в національному музеї у Львові. Санкт-Петербург, 1996. 106-109 с.
56. Січинський В. Видання мистецько-промислової школи. Київ, 1945. 21 с.
57. Сланский Б. Техника живописи: Живописные материалы. Москва, 1962. 67 с.
58. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ.: Мистецтво, 2009. 23-89 с.
59. Тимченко Т. Р. Київська школа реставрації станкового малярства (1920-1930). Київ : Пам'ятки України, 2001. 48-71 с.
60. Тимченко Т. Р. Музейний напрям в реставрації України. Київська школа. 1920-1940 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. Наук : спец. 17.00.08. «Музеезнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури». Київ, 1998. 22 с.
61. Тітов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису: методичні рекомендації. Луганськ: Світлиця, 2007. 36 с.
62. Тучинский С. Г. Реставрация фасадов зданий: прошлое, настоящее, будущее. Санкт-Петербург, 2003. 98 с.
63. Тютюнник В. Материалы и техника живописи. Киев : ООО, 2009. 322 с.

64. Фармаковский М. В. Консервация и реставрация музейных коллекций. Москва : СПб, 1947. 361 с.
65. Федосеева Т. С. Материалы для реставрации живописи и предметов прикладного искусства. Москва : РИО ГосНИИР, 1999. 120 с.
66. Фейнберг Л. Е. Секреты живописи старых мастеров. Москва : Изобразительное искусство, 1989. 322 с.
67. Цитович В. І. Еволюція поглядів на культурне спілкування. Київ, 2004. 30-57 с.
68. Цитович В. І. Реставраційна школа як напрям: спроба визначення та аналізу поняття. Київ, 2002. 169-171 с.
69. Щавинский В. А. О материалах старинной картины. 1908. 264-280 с.
70. Яхонт О. В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства. Москва : , 2010. 463 с.
71. Яковлев В. Н. Художники, реставраторы, антиквары. Санкт-Петербург, 1966 83 с.
72. Реставрация : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Реставрация> – Назва з екрана.
73. Реставрація (мистецтво) : [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Реставрація_\(мистецтво\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Реставрація_(мистецтво)) – Назва з екрана.
74. Библиотека реставратора : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/libraries> – Назва з екрана.
75. История и теория : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/1795> – Назва з екрана.
76. Реставрация станковой масляной живописи : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/98> – Назва з екрана.
77. Реставрація темперного живопису : [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/3976> – Назва з екрана.
78. Принципи реставраційних методик : [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://studfiles.net/preview/4646182/page:17/> – Назва з екрана.

79. Реставрация памятников живописи : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/10777/1/umk_2004_038.pdf – Назва з екрана.

80. Реставрация и консервация древесины : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tekhnosfera.com/restavratsiya-i-konservatsiya-drevesiny-pamyatnikov-istorii-i-kultury-s-ispolzovaniem-kremniyorganicheskikh-soedineniy> – Назва з екрана.

81. Принципы и методы научной реставрации темперной живописи: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/printsipy-i-metody-nauchnoy-restavratsii-tempernoy-zhivopisi-v-rossii-opyt-gosudarstvennogo-nauchno-issledovatel'skogo-ins> – Назва з екрана.